

تدوین چشم انداز فرهنگی حوزه علمیه بر اساس شاخصه های تحقق تمدن نوین اسلامی - فرزانه قضاوی (بر اساس دیدگاه مقام معظم رهبری)

تدوین چشم انداز فرهنگی حوزه علمیه بر اساس شاخصه های تحقق تمدن نوین اسلامی - فرزانه قضاوی (بر اساس دیدگاه مقام معظم رهبری)

فرزانه قضاوی [1]

چکیده:

یکی از نیازهای تدوین چشم انداز حوزه های علمیه در بخش فرهنگی، شناخت مؤلفه های تمدن نوین اسلامی به عنوان هدف بلند مدت در اجرای برنامه های فرهنگی است. در این مقاله تلاش شده تا شاخصه های این تمدن در اندیشه مقام معظم رهبری به مثابه یک متفکر و اندیشمند اسلامی مورد واکاوی قرار گیرد و با نظر به ضرورت تدوین چشم انداز فرهنگی حوزه های علمیه بر اساس این شاخصه ها، مؤلفه های کارکردی در این بخش استخراج گردد. پنج بخش نظریه پردازی و تدوین قوانین، اجرای قوانین، برنامه های تبلیغاتی، تربیت نیروی انسانی و روابط و تعاملات بین المللی در حوزه فرهنگ از زیر مجموعه های استخراج شده در این مقاله است.

کلیدواژه ها: چشم انداز فرهنگی، تمدن نوین اسلامی، حوزه علمیه، مقام معظم رهبری

تمدن نوین اسلامی تمدنی است که در بستر فرهنگ اسلامی رشد کرده و نظامات گوناگون آن ریشه در باورهای بنیادین اسلامی دارد و موجد توسعه و پیشرفت در جلوه های مادی و معنوی امت اسلام است.

از نظر مقام معظم رهبری نیز هدف نهایی انقلاب اسلامی رسیدن به تمدن نوین اسلامی در زنجیره ای منطقی و مستمر است. جهت تحقیق این امر حوزه های علمیه به عنوان یکی از مهم ترین متولیان سیاستگذاری فرهنگی بایستی این مولفه های تحقق تمدنی را شناخته و چشم انداز و برنامه های خود را براساس این مولفه ها پی ریزی نمایند. به عبارت دیگر تحقق تمدن نوین اسلامی بدون داشتن نقشه راه و الگویی جامع ممکن نخواهد بود که این نقشه و الگو برآیند چشم اندازهای فرهنگی در موسسات فرهنگ محور میباشد. حوزه علمیه هم به عنوان متولی سیاستگذاری فرهنگی لازم است چشم انداز فرهنگی خود را بر اساس مولفه های تحقق تمدن نوین اسلامی صورت بدهد. هدف اصلی این مقاله در وهله نخست واکاوی و شناخت مولفه های تحقق تمدن نوین اسلامی و الزامات آن در سخنان مقام معظم رهبری است و در مرحله دوم شناخت شاخصه های چشم انداز فرهنگی حوزه براساس این مولفه هاست. به تعبیر دیگر دو سوال اصلی در این مقاله مطرح است: سوال اول این که از نظر مقام معظم رهبری شاخصه های تحقق تمدن نوین در بعد فرهنگی کدام است؟ سوال دوم این که شاخصه های فرهنگی حوزه علمیه در تدوین چشم انداز کدام است؟ پیشینه تحقیق: ملاشاهی (1394) در مقاله پژوهشی خود " اقتضائات تحقق تمدن نوین اسلامی" سه بعد اساسی عقلانیت، اخلاق و معنویت در تمدن سازی را بررسی کرده و نسبت و رابطه هر کدام را با موضوع تمدن بررسی میکند. وی در بعد اخلاقی تمدن سازی اسلامی مولفه هایی چون حس کرامت، اصالت اخلاقی، پرهیز از خودستایی، مدارا و سعه صدر، مهرورزی و در بعد عقلانی مولفه های اجتهاد پویا، مدیریت کارآمد، اهتمام به دانش بومی، عبرت گیری و در بعد معنوی مولفه های نگرش توحیدی، مقابله با عناصر معنوی کاذب و تبیین درست مولفه های معنوی را معرفی میکند. رجبی و دوانی (1394) در مقاله پژوهشی خود عناصر تمدن نوین اسلامی را عقل گرایی، عدالت گرایی، علم گرایی، جامع گرایی، جهان گرایی، آسان گیری و اخلاق گرایی را معرفی کرده است و از الزامات تمدن نوین اسلامی به این موارد اشاره نموده است. توجه به علومو معارف قرآنی، تلاش مجدانه با اعتقاد راسخ به تدوین نقشه راهبردی و کلان تربیت انسان متعالی، رعایت ارزشهای اخلاقی در بعد علمی و عملی، بومی سازی علمی و فرهنگی، اصلاح سبک زندگی و رعایت ارزش های اخلاقی از دیگر زیرمجموعه های اشاره شده است. جهان بین و معینی پور (1393) در مقاله پژوهشی خود تحت عنوان "فرآیند تحقق تمدن نوین اسلامی از منظر مقام معظم رهبری" برای تحقق سه مرحله از زنجیره تمدن اسلامی (دولت اسلامی، تمدن اسلامی، جامعه اسلامی) پیمودن چهار گام را لازم میدانند. 1- تولید نظریه توسط حوزه علمیه 2- تولید علم توسط دانشگاه 3- کاربرد در سطح خرد توسط گروههای خودجوش نخبگان و

ملكي (1392) عامل انساني آگاه (تربيت نيروي انساني و مديران لايق) همراه با ظرفيت سازي و پرورش نيروهاي كارآمد متناسب با رسالات انقلاب اسلامي را از الزامات تمدن سازي ميداند و معتقد است تمدن سازي پديده اي چند بعدي است كه به مديريت كارآمد نياز مبرم دارد. همچنين اجتهاد پويا و احساس هويت و خودباوري به معني اتكاي به ارزشهاي اصيل الهي و ارزشهاي خودي را از الزامات تمدن سازي ميداند. حسن ملايي (1394) جا يگاه و كاركردهاي آموزه مهدويت و انتظار در شكل گيري تمدن نوين اسلامي را برسي کرده و معتقد است كه در راستاي ايجاد تمدن اسلامي از فرهنگ انتظار و مهدويت كاركردهاي فراواني ميتوان استخراج كرد كه برخي از آنها عبارتند از : اميد به تحقق تمدن نوين اسلامي، جهاد و تلاش در مسير تحقق، اخلاص در جهاد، وحدت مردم و مسئولان و نيروسازي و توجه جدي به جوانان.

1. مفهوم تمدن و معنای اصطلاحی آن

مفهوم تمدن civilization معادل تمدن یا حضاره است. این واژه در زبان انگلیسی از لغت Civis به معنی شهروند و شهرنشین گرفته شده و برای دلالت بر ویژگی هایی مانند لطف، کیاست و لیاقت مورد استفاده قرار گرفته است که دستاورد شهرنشینی است یا برای پیشرفت و ترقی افراد و جمعیت‌های شهرنشین استفاده میشود (سپهری، 1385، ص 35). در فرهنگ فارسی تمدن این چنین تعریف شده است: تمدن یعنی شهرنشین شدن، خوی شهری گزیدن و با اخلاق مردم آشنا شدن، زندگی اجتماعی، همکاری مردم با یکدیگر در امور زندگانی و فراهم کردن اسباب ترقی و آسایش خود. (عمید، 1389، ص 530). در عربی تمدن از واژه "حضر" اخذ شده است که معنای آن اقامت کردن، استقرار یافتن و در تعریف اجتماعی همان شهرنشینی است. حضره (شهر) به عکس بداوت (بادیه) نامیده میشود. (ولایتی، 1384، ص 33). مولف کتاب "التحقیق" واژه مدن را ماخوذ از لغت عربی و سریانی و واژه مدین و مدینه را از ماده "دین" به معنای پذیرش و خضوع در برابر برنامه ها، قوانین و مقررات میداند. (مصطفوی، 1360، ص 55). بعضی مدینه را از "دان یدین" میداند و میم آن را زائد گرفته اند (اصفهان‌نی، 1415ق، ص 663). ابن خلدون در تعریف تمدن مؤلفه های جمعیت، ثروت، کار، صنعت، دانش، جغرافیا، شهرنشینی، دین و عصبیت را معتبر دانسته است (آدمی، 1387، ص 31). به اعتقاد ابن خلدون در اجتماع، انسان دارای سرشت اجتماعی و مدنی است یعنی ناگزیر است که اجتماعی تشکیل دهد (ابن خلدون، 1371، ص 77). به اعتقاد علامه جعفری "تمدن عبارت است از برقراری نظم و هماهنگی در روابط انسان های یک جامعه که تصادم ها و تزاخم های ویرانگر را منتفی ساخته و مسابقه در مسیر رشد و کمال را جایگزین آن نموده اند، به طوری که زندگی اجتماعی افراد و گروه های آن، موجب بروز و به فعالیت رساندن استعدادهاي سازنده آن ها باشد (جعفری، 1373، ص 77).

در اندیشه امام خمینی (ره) مفهوم تمدن در قالب معانی مختلفی بیان شده است. ایشان تمدن را از فرهنگ متمایز ساخته و معتقدند "فرهنگ یک ملت در رأس تمدن آن واقع شده است و فرهنگ بایستی فرهنگی موافق با تمدن باشد. تعریف امام (ره) بیانگر دستاوردهای مادی برای ادامه زندگی و توسعه و ترقی است. در این تعریف، فرهنگ که بیشتر دستاوردهای معنوی انسان را شامل میشود، مقدم بر مفهوم تمدن است. (فوزی و صنم زاده، 1391، ص 22).

2. تعریف شاخص

شاخص در لغت به معنای برآمده، مرتفع، چشمگیر، برجسته و آن چیزی است که مقدارش ماهیت چیزی را بیان میکند. (عمید، 1382، ص 1105). شاخص، کمیتی است که نماینده چند متغیر همگن است و وسیله ای برای اندازه گیری و مقایسه پدیده هایی است که ماهیت و خاصیت مشخصی داشته و بر مبنای آن میتوان تغییرات ایجاد شده در متغیرهای معینی را در طول یک دوره بررسی کرد. هر تمدنی شاخصه هایی دارد که شامل اقتصادی، شهری، فرهنگی، اجتماعی، امنیتی و... است. (جان احمدی، 1388، ص 29-30)

تعریف تمدن اسلامی

تمدن اسلامی تمدنی دینی است که همه مؤلفه های آن بر محور اسلام میگردد. تمدن اسلامی از همه ویژگی های تمدن الهی در چارچوب آموزه های قرآنی و متکی بر سنت پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) برخوردار است و مؤلفه های آن دین، اخلاق، علم، عدالت، قوانین، مقررات و اصول دینی است. (جان احمدی، 1388، ص 51-52). مقام معظم رهبری در تعریف تمدن اسلامی میفرماید: "تمدن اسلامی فضایی است که انسان در آن فضا به لحاظ معنوی و مادی میتواند رشد کند و به غایات مطلوبی برسد که خدای متعال او را برای آن غایات خلق کرده است؛ زندگی خوب و عزت مندانه ای داشته باشد؛ انسان عزیز، انسان دارای قدرت، دارای اراده، دارای ابتکار، دارای سازندگی جهان طبیعت؛ تمدن اسلامی به این معنی است و هدف و آرمان جمهوری اسلامی این است" (بیانات مقام معظم رهبری، 14/6/1392). در این تعریف، ابعاد گوناگون فرهنگ و تمدن مادی و معنوی بشر مطرح شده است که منجر به تکامل و قرب او به خدا میشود.

در جمع بندی آرای فوق نکات زیر را میتوان بیان کرد:

- 1- تمدن اسلامی بر اساس آیات قرآن و توسط پیامبر (صلي الله عليه و آله) برنامه ریزی شده است.
- 2- تمدن اسلامی همه ابعاد معنوی و مادی بشر را در همه مکان ها و زمان ها شامل میشود.
- 3- از آنجا که تمدن اسلامی بر پایه فرهنگ و اخلاق متکی است، دارای پویایی است.
به طور کلی تمدن اسلامی شامل همه دستاوردهای فرهنگی، علمی، مذهبی، اخلاقی و مادی مسلمانان است که از عصر پیامبر شروع و با گسترش قلمرو اسلامی در همه ابعاد پیشرفت و گسترش داشته است.
3. شاخصه های تمدن اسلامی از دیدگاه مقام معظم رهبری
در اندیشه مقام معظم رهبری، شاخصه های تمدن نوین اسلامی، بهره مندی انسان ها از همه ظرفیتهای مادی و معنوی است که خداوند برای تامین سعادت و تعالی آنان در عالم طبیعت و در وجود خود آنان تعبیه کرده است. محوریت قرآن، ایمان، اخلاق، علم، مجاهدت، حکومت مردمی، اندیشه پیشرفته، اجتهاد، پاسخگویی به نیازهای نوین بشر، پرهیز از تجر و ارتجاع و بدعت و التقاط، ایجاد رفاه عمومی، استقرار عدالت، تکاثر و دفاع از مظلومان عالم است که وجه مشترک شاخصه های تمدن اسلامی در دیدگاه ایشان و سایر اندیشمندان اسلامی است. ایشان از ابتکار و خلاقیت، توجه به رسانه های مدرن، هنر، سینما، بهبود روابط بین الملل، صدور احکام فقهی متناسب با نیازهای نوین بشر به عنوان شاخصه های تمدن نوین اسلامی یاد میکنند که همین شاخصه ها قابلیت این را دارند که جهان بینی مادی ظالمانه غرب را به سوی سعادت بکشانند. (بیانات مقام معظم رهبری، 9/2/1392).

4. الزامات کاربردی تحقق تمدن نوین اسلامی در اندیشه های مقام معظم رهبری

از آن جا که این مقاله مؤلفه های تمدن اسلامی را از دید و نظرگاه مقام معظم رهبری استخراج مینماید و اگر نیاز به طبقه بندی این مؤلفه ها باشد، چه بهتر که تقسیم بندی این مولفه ها از دیدگاه خود ایشان انجام شود. به اعتقاد معظم له مؤلفه های تمدن نوین اسلامی به دو بخش ابزاری و بخش حقیقی قابل تقسیم است. ایشان میفرمایند "بخش ابزاری، ارزش هایی است که امروزه به عنوان معیار پیشرفت کشور مطرح است که علم، اخلاق، تبلیغ و ابزارهای تبلیغ را دربرمی گیرد. اما بخش حقیقی، آن چیزهایی است که متن زندگی ما را تشکیل میدهد؛ که همان سبک زندگی است. این، بخش حقیقی و اصلی تمدن است؛ مثل مسئله ای خانواده، سبک ازدواج، نوع مسکن، نوع لباس، الگوی مصرف. ما اگر پیشرفت همه جانبه را

به معنای تمدن [سازی نوین اسلامی بگیریم - بالاخره يك مصداق عینی و خارجی برای پیشرفت با مفهوم اسلامی وجود دارد؛ اینجور بگوئیم که هدف ملت ایران و هدف انقلاب اسلامی، ایجاد يك تمدن نوین اسلامی است؛ این تمدن نوین دو بخش دارد: يك بخش، بخش ابزاری است؛ يك بخش دیگر، بخش متنی و اصلي است. به هردو بخش باید رسید. آن بخش ابزاری چیست؟ بخش ابزاری عبارت است از همین ارزش‌هایی که ما امروز به عنوان پیشرفت کشور مطرح میکنیم: علم، اختراع، صنعت، سیاست، اقتصاد، اقتدار سیاسی و نظامی، اعتبار بین‌المللی، تبلیغ و ابزارهای تبلیغ؛ اینها همه بخش ابزاری تمدن است؛ وسیله است. البته ما در این بخش در کشور پیشرفت خوبی داشته‌ایم. کارهای زیاد و خوبی شده است؛ هم در زمینه‌ی سیاست، هم در زمینه‌ی مسائل علمی، هم در اما بخش حقیقی، آن زمینه‌ی مسائل اجتماعی، هم در زمینه‌ی اختراعات چیزهایی است که متن زندگی ما را تشکیل میدهد؛ که همان سبک زندگی است که عرض کردیم. این، بخش حقیقی و اصلی تمدن است؛ مثل مسئله‌ی خانواده، سبک ازدواج، نوع مسکن، نوع لباس، الگوی مصرف، نوع خوراک، نوع آشپزی، تفریحات، مسئله‌ی خط، مسئله‌ی زبان، مسئله‌ی کسب و کار، رفتار ما در محل کار، رفتار ما در دانشگاه، رفتار ما در مدرسه، رفتار ما در فعالیت سیاسی، رفتار ما در ورزش، رفتار ما در رسانه‌ی ای که در اختیار ماست، رفتار ما با پدر و مادر، رفتار ما با همسر، رفتار ما با فرزند، رفتار ما با رئیس، رفتار ما با مریوس، رفتار ما با پلیس، رفتار ما با مأمور دولت، سفرهای ما، نظافت و طهارت ما، رفتار ما با دوست، رفتار ما با دشمن، رفتار ما با بیگانها؛ اینها آن بخش‌های اصلی تمدن است، که متن زندگی انسان است" (بیانات مقام معظم رهبری، 23/7/1391).

1-5- مولفه های ابزاری تمدن نوین اسلامی

الف) محوریت قوانین قرآن

قرآن و جایگاه قوانین آن در تمدن اسلامی از جایگاه رفیعی برخوردار است. به اعتقاد مقام معظم رهبری شکل‌گیری تمدن نوین اسلامی باید با توجه به "مبانی مشترک همه مذاهب اسلامی" و نه فقط شیعه باشد. بدیهی است که اولین و عالی‌ترین منبع مشترک بین همه فرق اسلامی، قرآن عظیم است. ایشان هم چنین عامل اصلی دشمنی معاندان با ایران اسلامی را همین موضوع محوریت قوانین الهی برگرفته از قرآن میدانند. معظم له میفرمایند "علت اهمیت بسیار قرآن کریم، جامعیت قوانین آن و جوابگویی به همه نیازهای فردی و اجتماعی بشر است" (بیانات مقام معظم رهبری، 26/6/90). هم چنین امام خمینی اعتقاد به محوریت قوانین قرآن را از پیش فرض‌های امت واحده و تمدن نوین اسلام دانسته اند. (امام خمینی، صحیفه، ص 449).

اولین هدف بعثت پیامبران، دعوت انسان‌ها به یکتاپرستی و ایمان به خداست. "و لقد بعثنا فی کل امه رسولان اعبدوا و اجتنبوا الطاغوت" (نحل/36). در اندیشه رهبر معظم انقلاب در درجه اول نیاز تمدن نوین اسلامی به ایمان مطرح است. ایشان میفرمایند: "بدون مکتب و بدون ایدئولوژی نمی‌توان یک تمدن را به وجود آورد؛ احتیاج به ایمان است. اگر ایمان باشد، این تمدن دارای علم و صنعت خواهد بود، دارای پیشرفت هم خواهد بود؛ و این مکتب، هدایت‌کننده و اداره‌کننده‌ی همه‌ی اینها خواهد شد. آن جامعه‌ی ای که به دنبال توحید حرکت میکند، همه‌ی خیراتی را که متوقف بر تمدن‌سازی است، به دست خواهد آورد؛ یک تمدن بزرگ و عمیق و ریشه‌دار خواهد ساخت و فکر و فرهنگ خودش را در دنیا گسترش خواهد داد. کشاندن جامعه به بی‌ایمانی، یکی از همان توطئه‌هایی است که دشمنان تمدن‌سازی اسلامی دنبال آن بوده‌اند و الان هم با شدت این را دارند دنبال میکنند... جامعه‌ی بدون آرمان، بدون مکتب، بدون ایمان، ممکن است به ثروت برسد، به قدرت برسد، اما آن وقتی هم که به ثروت و قدرت برسد، تازه میشود یک حیوان سیر و قدرتمند - و ارزش انسان‌گرسنه از حیوان سیر بیشتر است - اسلام این را نمیخواهد. اسلام طرفدار انسانی است که هم برخوردار باشد، هم قدرتمند باشد، و هم شاکر و بنده‌ی خدا باشد؛ جبهه‌ی عبودیت بر خاک بساید. انسان بودن، قدرتمند بودن و بنده‌ی خدا و عبد خدا بودن؛ این آن چیزی است که اسلام میخواهد؛ میخواهد انسان بسازد، پس در درجه‌ی اول، نیاز تمدن‌سازی اسلامی نوین به ایمان است. این ایمان را ما معتقدین به اسلام، پیدا کرده‌ایم. ایمان ما، ایمان به اسلام است. در اخلاقیات و آداب زندگی اسلامی، همه‌ی آنچه را که مورد نیاز ماست، میتوانیم پیدا کنیم؛ باید اینها را محور بحث و تحقیق خودمان قرار دهیم" (بیانات مقام معظم رهبری، 23/7/1391).

(ج) محوریت عقل و خردورزی

مقام معظم رهبری عقلانیت و خردورزی را این‌گونه تعریف کرده‌اند: "تربیت عقلانی یعنی نیروی خرد انسانی را استخراج کردن، آن را بر تفکرات و اعمال انسان^۱ حاکم قرار دادن، مشعل خرد انسانی را به دست انسان سپردن، تا راه را با این مشعل تشخیص بدهد و قادر بر طی کردن آن راه باشد؛ این اولین مهم‌ترین مسئله است. علاوه بر این که در درجه‌ی اول در بعثت پیغمبر، مسئله‌ی عقل و دانایی مطرح شده است، در سرتاسر قرآن و تعالیم غیر قرآنی پیغمبر هم، هرچه شما نگاه میکنید، می‌بینید تکیه‌ی بر عقل و خرد و تأمل و تدبیر و تفکر و این‌گونه تعبیرات است؛ حتی در روز قیامت از زبان مجرمان، قرآن میفرماید: علت این که ما دچار آتش دوزخ شدیم، این است که به عقل خود مراجعه نکردیم؛ لذا امروز که روز قیامت است، به این سرنوشت ابدی تلخ مبتلا شدیم. در زندگی همه‌ی پیغمبران دعوت به عقل در درجه

ی اول است. این گنجینه ی خرد در دل من و شما هست. اشکال کار ما این است که مثل آن انسانی هستیم که بر روی گنجی خوابیده است، از آن خبر ندارد. وقتی به عقل وقتی مراجعه نمیکنیم و عقل را حاکم قرار نمیدهیم، عقل را تربیت وقتی نمیکنیم، زمام نفس را به دست عقل وقتی نمی سپریم، وضع ما همین است... این گنجینه در اختیار ما هست، اما از آن استفاده نمیکنیم. آن وقت از بی عقلی و از جهل و عوارض فراوان آن دچار مشکلات فراوان زندگی در دنیا و آخرت می شویم... عقل است که انسان را به دین راهبرد می دهد، انسان را به دین می کشاند. عقل است که انسان را در مقابل خدا به عبودیت وادار می کند... لذا اول کار این است که تقویت نیروی عقل و خرد در جامعه انجام بگیرد؛ تکلیف ما هم این است" (بیانات مقام معظم رهبری، 29/4/1388).

(د) محوریت علم

در فرمایشات مقام معظم رهبری چراغ راه تحقق تمدن اسلامی مجاهده علمی است. روش شناسی تولید علم از دیدگاه ایشان اجتهاد به معنای مصطلح آن یعنی استنباط از منابع دینی و رجوع به عقلی است که پشتوانه آن وحی است که در این صورت علم میتواند در مسیر رشد و اعتلای تمدن اسلامی قرار بگیرد. ایشان در بیانات خود میفرمایند: "تجرب و جزم گرایی در خصوص یافته های علمی گذشتگان یا متفکران قبلی آفت اصلی تحقق رشد علمی است و آزاد اندیشی راه برون رفت از این آفت است." (بیانات مقام معظم رهبری، 12/1379/9). البته تاکید ایشان به علم همراه با معنویت است.

(ه) محوریت اخلاق

اخلاق یکی دیگر از شاخصه های تمدن نوین اسلامی در اندیشه مقام معظم رهبری است. ایشان معتقدند که "معنویت و اخلاق همان عاملی است که یک روز اسلام را از یک جمع محدود غریب به یک تمدن عظیم جهانی تبدیل کرد و این تمدن قرن ها دنیا را اداره کرد و امروز هم دنیا مدیون تمدن اسلامی است؛ توجه به خدا و توجه به معنویت باعث تکوین این تمدن گردید و در غیر این صورت چنین تمدن ماندگاری با انگیزه ها و تلاشهای مادی به وجود نمی آمد" (بیانات مقام معظم رهبری، 21/11/1375). رهبر انقلاب شرط اصلی ساختن یک تمدن پیشرفته را معنویت متکی به دین اسلام میدانند و معتقدند که معنویت دینی زمینه ساز شناخت استعدادها و بهره گیری مناسب از آنها و پیشرفت مطلوب در همه ابعاد خواهد بود. ایشان میفرمایند: "مبانی کارگشای تمدن نوین اسلامی اسلام، خردورزی و اخلاق است که مایه اصلی فرهنگ صحیح است و بدون اینها پیشرفت اسلام و تمدن نوین اسلامی شکل نخواهد گرفت" (بیانات مقام معظم رهبری، 23/7/91).

واژه تلاش جهادی در مواضع مقام معظم رهبری واژه ای کلیدی و استراتژیک است و از نظر ایشان موفقیت و تاییدات الهی مرهون کار و تلاش جهادی است. ایشان میفرمایند " همه تمدن سازیها، به برکت مجاهدت دائم شده است. مجاهدت دائم هم همه اش به معنی رنج کشیدن نیست. جهاد شورآفرین است. امروز که نیاز به این کار داریم کسی بیاید به تنبلی و کسالت و انزوا و بیکارگی دعوت کند اینها میشود کفران نعمت الهی" (بیانات مقام معظم رهبری، 11/2/92)

(ز) نوگرایی

این رکن تمدن اسلامی میتواند مویذ این معنا باشد که تمدن اسلامی ضمن اینکه به ارزشهای اصیل و اصول کتاب و سنت پای بند است، از تجزو تعصب نیز به دور است. چنین مفهومی از نوگرایی دقیقا ملازم دین مداری و عقل گرایی است که قبلا به عنوان شاخصه های تمدنی یاد کردیم. از نظر آیت الله خامنه ای "تجدد و نوگرایی حقیقی و باز کردن میدان های تازه زندگی مطلوب اسلام است، این به برکت تامل، تعقل، کار درست، کار فکری، تلاش عملی، مجاهدت، استقبال از کار و خطر در همه میدان ها، و همت ها را بلند کردن به دست میآید. ایشان نقطه مقابل چنین توصیفی از نوگرایی را سلفی گری و تجرد دانسته و آن را نقطه مقابل نگرش تمدنی میدانند و این گونه بیان میکنند که "سلفی گری اگر به معنی اصول گرایی در کتاب و سنت و وفاداری به ارزش های اصیل و مبارزه با خرافات و انحرافات و احیای شریعت و نفی غرب زدگی باشد، همگی سلفی باشید و اگر به معنای تعصب و تجرد و خشونت ورزی میان ادیان و مذاهب اسلامی ترجمه شود، با نوگرایی و سماحت و عقلانیت - که ارکان تفکر و تمدن اسلامی اند سازگار نخواهد بود و باعث ترویج سکولاریسم و بی دینی خواهد بود" (بیانات مقام معظم رهبری، 14/11/90).

(ح) صدور احکام فقهی متناسب با نیازها و حوادث نوین

جامعیت قوانین اسلام به عنوان دین خاتمیت اقتضا میکند که مسائل جدید در حوزه تمدن اسلامی بی پاسخ نماند. اهمیت این بخش در حوزه های علمیه روشن تر از سایر بخش های فرهنگی است. مقام معظم رهبری نیز تاکید دارند که افراد مسلط به دانش روز برای پاسخ گویی به نیازهای بشری باید در حوزه های علمیه پرورش یابند. ایشان میفرمایند: "روزی که در جامعه و کشور ما صد نفر، پانصد نفر، هزار نفر شخصیت روحانی مانند امام وجود داشته باشند، شما ببینید چه حرکت عظیمی در جامعه ایجاد میشود. وقتی در جامعه ما صدها نفر شخصیت دارای دانش و دین و مسلط بر منطق و استدلال دینی در فلسفه و کلام، فلسفه

جدید و محاجه با شبهه افکنان وجود داشته باشد، ببینید چه اتفاق عظیمی میافتد. وقتی به همین مجموعه هزاران کتاب، مجله و مقاله های علمی در سطح دنیا به زبان های مختلف منتشر شود، ببینید چه خورشید فروزانی از این نقطه عالم بر همه فضای فکری جهان پرتو خواهد افکند" (بیانات مقام معظم رهبری، 23/3/85).

ط) مدارا و سعه صدر

صبر و تحمل و استقامت و مقاومت از دیگر شاخصه های رسیدن به نتیجه مطلوب است. مقام معظم رهبری در بیاناتی میفرمایند: "استقامت یعنی راه را گم نکردن، فریب جلوه های مادی را نخوردن، اسیر هوی و هوس نشدن، دستورها و فرایض اخلاقی و معنوی و ادب اسلام را رها نکردن و به لذت طلبی و عشرت طلبی روی نیاوردن" (بیانات مقام معظم رهبری، 17/7/81).

ی) انضباط کاری

از نظر مقام معظم رهبری نظم و انضباط کاری از الزامات یک مجموعه و کارگروهی است. ایشان میفرمایند: "یک مجموعه ای و سپاه باید منظم باشد؛ این سپاه بودن، تکیه ای بر روی نظم، کار مدیریتی و نتیجه ای بخش بودن مهم است؛ وقتی پراکندگی بود، پریشانی به وجود می آید، خیلی از کارها هدر میرود، [ام"ا] وقتی سازمان و مجموعه و تشکیلات و نظم و انضباط برقرار بود، مثل جدول کشی در زیر یک سد" پُر از آب است که اگر درست انجام بگیرد، یک قطره آب هدر نخواهد رفت و همه به محل" مورد نیاز میرسد" (بیانات مقام معظم رهبری، 25/6/94).

ک) تقویت استقامت و تحمل مشکلات

مقام معظم رهبری استقامت، تحمل مشکلات و موانع را از شاخصه های تحقق تمدن نوین اسلامی میدانند. ایشان در بیانات خود، استقامت و ایستادگی را درس سرنوشت سازی از پیامبر اعظم برشمردند و با اشاره به تأکید پروردگار در قرآن مجید مبنی بر استقامت پیامبر و پیروانش افزودند: پیامبر اعظم، مسلمانان صدر اسلام را در مقابل هجوم پرجاذبه هواهای نفسانی و دنیای پرفریب و نیز تهاجم و تهدید و وعده های دشمنان بیرونی هدایت و رهبری کرد و امروز ما به چنین استقامتی نیازمندیم" (بیانات مقام معظم رهبری، 6/1/85).

الف) نیروسازی جهت تحقق تمدن نوین اسلامی

از عناصر موثر در تدوین و تحقق تمدن اسلامی، وجود نیروهای کارآمدی است که در این مسیر بتوانند هرکدام با مسئولیت پذیری و به تناسب تواناییهای خویش عهده دار بخشی از ساختن بنای عظیم تمدن اسلامی شوند. مقام معظم رهبری نقش نیروسازی توسط پیامبر اکرم در جریان شکل گیری تمدن نوین اسلامی را این طور بیان میفرمایند: "بیست و سه سال، زمان کوتاهی است؛ سیزده سال از این مدت هم با مبارزاتِ غریبانه گذشت؛ در مکه اول با پنج و ده و پنجاه نفر شروع شد و جمعیت معدودی در زیر فشارهای طاقت فرسای دشمنان متعصب، کور و جاهل توانستند مقاومت کنند؛ ستون های مستحکمی ساخته شد برای این که جامعه ای اسلامی و تمدن اسلامی بر روی این ستون ها قرار بگیرد. بعد هم خداوند متعال شرایطی را پیش آورد که پیغمبر توانست به مدینه هجرت کند و این تمدن را پی ریزی کند. همه ای مدتی هم که پیغمبر اکرم این نظام نوین را پرداخت، ساخت، آماده کرد، ده سال شده است؛ یعنی يك مدت کوتاه. يك چنین حوادثی معمولاً در طوفان امواج حوادث دنیا گم میشود، از بین میرود، فراموش میشود. ده سال خیلی مدت کوتاهی است؛ اما در همین مدت پیغمبر اکرم توانست این نهال را آبیاری کند، وسیله ای رشد و نمو آن را فراهم کند؛ يك حرکتی را ایجاد کند که این حرکت يك تمدنی را آفرید و این تمدن بر اوج قله ای تمدن بشری در دوران مناسب خود قرار گرفت. یعنی در قرن سوم و چهارم هجری، در همه ای دنیای آن روز، با سابقه ای تمدن ها، با حکومت های مقتدر، با میراث های گوناگون تاریخی، هیچ تمدنی به عظمت و رونق تمدن اسلامی مشاهده نشده است؛ " (بیانات مقام معظم رهبری، 9/4/90).

ب) توجه جدی به جوانان

برای ساختن تمدن بزرگ در میان نیروهای انسانی مستعد، جوانان هر کشور با ویژگیهای برجسته شور و نشاط و قدرت جوانی و روحیه جسارت بهترین گزینه برای انجام کارهای بزرگ و در راس آن تمدن سازی اند. مقام معظم رهبری در جمع جوانان باور خویش را چنین فرمودند: "عقیده ای من این است که اگر چنانچه نیروی جوانی، یعنی قدرت فکری و بدنی، و اگر نشاط و روحیه و حالت تحرك و جسارت، یعنی خط شکنی ها، که در جوانها به عنوان خصیصه وجود دارد، نباشد، ما به آرمانها دست پیدا نخواهیم کرد. لذا جوان ها در زمینه ای دسترسی به آرمانها و تحقق آرمان های انقلاب و آرمان های اسلامی، دارای مسئولیتهای بزرگی هستند و کارآمدی بسیار بالایی هم دارند. هر کسی که در پی تحقق آرمان ها است، باید نقش جوان ها را جدی بگیرد؛ و بدانید بنده نقش جوان ها را جدی میگیرم" (بیانات مقام معظم

ج) اصل مهدويت به عنوان اصلي بنيادين در تمدن نوين اسلامي

لزوم تلاش براي برپايي تمدن اسلامي در پاسخگويي به عطش جهاني است. زيرا مردم جهان از وضعيت اسف بار كنوني خسته شده اند و به دنبال جهاني بهتر و وضعيتي مطلوب هستند تا در آن فضا رشدي همه جانبه پيدا كنند و بايستي با در نظر گرفتن نقطه مطلوب و نهايي كه همان آينده روشن براي بشريت و تامين نيازهاي حقيقي انسان براي رسيدن به سعادت و كمال است، به سوي آن حركت كرد. آينده روشن در اندیشه مقام معظم رهبري همان رسيدن به تمدن اسلامي است كه مصداق كامل آن در زمان ظهور و تشكيل حكومت و تمدن جهاني مهدوي خواهد بود كه از آن به مهدويت تعبير ميشود. ايشان ميفرمايند: "معناي انتظار فرج ، اين است كه مؤمن به اسلام، مؤمن به مذهب اهل بيت، وضعيتي را كه در دنياي واقعي وجود دارد، عقده و گره در زندگي بشر ميداند. منتظر است كه اين فروبستگي كار بشر، اين گرفتاري عمومي انسانيت گشايش پيدا بكنند. مسئله، مسئله ي گره در كار شخص من و شخص شما نيست؛ امام زمان براي اينكه فرج براي همه ي بشريت به وجود بياورد، ظهور ميكند كه انسان را از فروبستگي نجات بدهد؛ جامعه، بلكه تاريخ آينده ي بشر را نجات بدهد. اين معنايش اين است كه آنچه را كه امروز وجود دارد؛ اين نظم بشري غيرعادلانه، اين نظم بشري اي كه در آن انسان هاي بيشماري مظلوم واقع ميشوند، مورد رد و اعتراض بشري است كه منتظر ظهور امام زمان است. انتظار فرج يعني قبول نكردن و رد كردن آن وضعيتي كه بر اثر جهالت انسان ها، بر اثر اغراض بشر بر زندگي انسانيت حاكم شده است. اين معني انتظار فرج است... يعني منتظريم كه دست قدرتمند عدالت گستري بيابد و اين غلبه ي ظلم و جور را كه همه ي بشريت را تقريباً مفهوم خود کرده است، بشكند و اين فضاي ظلم و جور را دگرگون كند تا انسان ها احساس عدالت كنند. اين نياز هميشگي يك انسان زنده و آگاه است؛ انساني كه سر در پيله ي خود نكرده باشد؛ انساني كه به زندگي عمومي بشر با نگاه كلان نگاه ميكند، به طور طبيعي حالت انتظار دارد. اين معناي انتظار است. انتظار يعني قانع نشدن، قبول نكردن وضع موجود زندگي انسان و تلاش براي رسيدن به وضع مطلوب، كه مسلام است اين وضع مطلوب با دست قدرتمند ولي خدا، حضرت حجت بن الحسن، مهدي صاحب زمان تحقق پيدا خواهد كرد" (بيانات مقام معظم رهبري، 27/5/87).

بنابراين در منظر ايشان مهدويت همان چشم انداز نهايي و همان نقطه اكمل و مطلوب حركت به سوي ساخت تمدن اسلامي است. دانستن اين مطلب از اين جهت ضروري است كه همگان بايد در برنامه ريزي خود آن نقطه آرماني منظور امام زمان و تشكيل تمدن اسلامي به دست خود امام زمان را هدف قرار داده و در طرح ريزي خود از آن الگو استفاده كنند.

شاخصه سبک زندگی و تبیین عملی و کاربردی آن متناسب با هویت ایرانی-اسلامی از شاخصه های مهم در زمینه سازی تمدن نوین اسلامی است. از منظر ایشان اگر هدف زندگی رسیدن به فلاح و رستگاری است، سبک زندگی در تحقق آن اهمیت زیادی دارد. ایشان معتقدند که اگر به رستگاری معنوی اعتقاد هم نداشته باشیم، برای زندگی راحت، زندگی برخوردار از امنیت روانی و اخلاقی، باز پرداختن به سبک زندگی مهم است. ایشان سبک زندگی را بخش اصلی و حقیقی تمدن نوین اسلامی دانسته و میفرمایند: تمدن نوین دو بخش دارد: یک بخش ابزاری؛ و یک بخش متنی و اصلی. بخش ابزاری عبارت از ارزش‌هایی است که امروز به عنوان پیشرفت کشور مطرح است مانند علم، اختراع، صنعت، سیاست، اقتصاد، اقتدار سیاسی و نظامی، اعتبار بین‌المللی، تبلیغ و ابزارهای تبلیغ و بخش حقیقی، آن چیزهایی است که متن زندگی ما را تشکیل میدهد؛ که همان سبک زندگی است. مثل مسئله‌ی خانواده، سبک ازدواج، نوع مسکن، نوع لباس، الگوی مصرف، نوع خوراک، نوع آشپزی، تفریحات، مسئله‌ی خط، مسئله‌ی زبان، مسئله‌ی کسب و کار، رفتار ما در محل کار، رفتار ما در دانشگاه، مدرسه، فعالیت سیاسی، رفتار در ورزش، رسانه‌ها، رفتار با پدر و مادر، همسر، فرزندان، رئیس، مرئوس، پلیس، مأمور دولت، سفرها، نظافت و طهارت که در متن زندگی انسان است (بیانات مقام معظم رهبری، 23/7/91). به اعتقاد معظم له تمدن نوین اسلامی در بخش اصلی از این مولفه‌ها تشکیل میشود و بخش سبک زندگی را بخش نرم افزاری تمدن اسلامی می‌شمرند و معتقدند که پیشرفت تمدن اسلامی مرهون پیشرفت و کار در این بخش نرم افزاری است. ایشان می‌فرمایند: "اگر ما در این بخشی که متن زندگی است، پیشرفت نکنیم، همه‌ی پیشرفت‌هایی که در بخش اول کردیم، نمی‌تواند ما را رستگار کند؛ نمی‌تواند به ما امنیت و آرامش روانی ببخشد؛ هم‌چنان که می‌بینید در دنیای غرب نتوانسته است؛ در آن‌جا افسردگی هست، از درون به هم ریختن هست، عدم امنیت انسان‌ها در اجتماع و در خانواده هست، بی‌هدفی و پوچی هست" (بیانات مقام معظم رهبری، 23/7/91). ایشان در ادامه آسیب‌شناسی در این حوزه را وظیفه نخبگان فکری و سیاسی، جوانان، رسانه‌ها، تربیون‌های فرهنگی و برنامه‌ریزان آموزشی و فرهنگی میدانند و ایجاد گفتمان سبک زندگی در محیط اجتماعی را زمینه‌ساز درخشندگی ملت ایران در دنیا و گسترش اندیشه‌ی اسلامی ملت ایران و انقلاب اسلامی ایران در دنیا می‌شمرند. ایشان در تبیین آسیب‌شناسی سبک زندگی به موضوعاتی همچون ضعف فرهنگ کارگروهی، آسیب‌های اجتماعی هم‌چون طلاق و مواد مخدر، ضعف فرهنگ صلح‌رزم، فرهنگ بد رانندگی، آپارتمان‌نشینی، الگوهای تفریحی، نوع معماری و... اشاره نموده و به طور کلی دیدگاه ایشان در خصوص آسیب‌شناسی سبک زندگی، حوزه‌های رفتاری در خانواده و اجتماع را در بر می‌گیرد. ایشان تقلید از فرهنگ غربی را یکی از عوامل آسیب‌زا در این حوزه معرفی می‌کنند و خصوصاً بر روی فرهنگ مصرف‌گرایی و حقوق‌افراد در خانواده که متأسفانه تحت تاثیر فرهنگ غربی است تأکید و توجه ویژه دارند. ایشان در ادامه به بحث فرهنگ زندگی اشاره کرده و

تبيين و تدوين و اسلامي کردن فرهنگ زندگي را اصلي مهم و قابل تأمل ميشمرند و ميفرمايند: "يك مقوله"ای در اینجا مطرح ميشود به عنوان مقوله"ی فرهنگ زندگي، بايد ما به دنبال اين باشيم که فرهنگ زندگي را تبیین کنیم، تدوين کنیم و به شکل مطلوب اسلام تحقق ببخشيم. البته اسلام بـُن مایه های يك چنین فرهنگي را برای ما معین کرده است. بـُن مایه های اين فرهنگ عبارت است از خردورزی، اخلاق، حقوق؛ اگر ما به اين مقولات به طور جدی نپردازيم، پيشرفت اسلامي تحقق پیدا نخواهد کرد و تمدن نوين اسلامي شکل نخواهد گرفت. هرچه ما در صنعت پيش برويم، هرچه اختراعات و اکتشافات زياد شود، اگر اين بخش را ما درست نکنيم، پيشرفت اسلامي به معنای حقيقي کلمه نکرده"ايم ("بيانات مقام معظم رهبري، 23/7/91). ايشان در ادامه الزامات کاربردي در اين زمينه را 1- تفسير صحيح از زندگي و هدف زندگي 2- انتخاب و تبیین سبک زندگي بر اساس ايمان و اعتقاد و 3- حرکت براساس ايدئولوژي و مکتب ميدانند. معظم له خصوصاً به لزوم ايدئولوژي و مکتب توجه ویژه دارند و تأسيس تمدن اسلامي را لازمه آن ميشمرند و در ادامه در خصوص تقلید کورکورانه و پيروي از فرهنگ ديگران هشدار جدي ميدهند. به نظر ايشان الگوسازي انساني در تحقق سبک زندگي اسلامي و به دنبال آن تمدن اسلامي، انسان با ايمان قدرتمند و با وجه ايمان و عبوديت است. به اعتقاد ايشان متوليان الگوسازي فرهنگي و انساني حوزه هاي علميه و محققان و دانشوران هستند که در خصوص اخلاقيات و آداب اسلامي بايد کار کنند و ميفرمايند که منبع اين تحقيقات همان منابع اسلامي ما هستند". ايشان در خصوص تقلید از فرهنگ غربي و آثار زبان بار آن مجدداً هشدار داده و ميفرمايند: " نکته"ای دومی در اینجا وجود دارد و آن اين است که ما برای ساختن اين بخش از تمدن نوين اسلامي، به شدت بايد از تقلید پرهيز کنیم؛ تقلید از آن کسانی که سعی دارند روش های زندگي و سبک و سلوک زندگي را به ملت ها تحميل کنند. امروز مظهر کامل و تنها مظهر اين زورگوئی و تحميل، تمدن غربي است.... تقلید از غرب برای کشورهایی که اين تقلید را برای خودشان روا دانستند و عمل کردند، جز ضرر و فاجعه به بار نياورده؛ حتی آن کشورهایی که بظاهر به صنعتی و اختراعی و ثروتی هم رسيدند، اما مقلد بودند. علت اين است که فرهنگ غربي، يك فرهنگ مهاجم است...هرجا غربي ها وارد شدند، فرهنگ های بومی را نابود کردند، بنیان های اساسی اجتماعي را از بين بردند؛ تا آن جایی که توانستند، تاريخ ملت ها را تغيير دادند، زبان آن ها را تغيير دادند و بنیان های فرهنگي و اعتقادی را از بين بردند." ايشان از ديگر آسیب هاي فرهنگ غربي به "عادي سازي گناه، زندگي مادی، شهوت"آلود، گناه"آلود، هويت"زدا و ضد معنويت و دشمن معنويت، عادت در زمينه تقلید اشاره ميکنند. البته به اعتقاد ايشان کار فرهنگي مستلزم حرکتي تدريجي و زمان بر است و به يكباره محقق نمي شود. اگر بخواهيم اقدامات کاربردي در زمينه سبک زندگي با هدف تحقق تمدن اسلامي را خلاصه کنیم ميتوان به موارد زير اشاره نمود.

1- تبیین و تدوين مفهوم پيشرفت 2- شناخت و تبیین ابعاد پيشرفت همه جانبه 3- تبیین و تعريف سبک

زندگی و ابعاد آن 4- تبیین بخش ابزاری تمدن اسلامی و برنامه ریزی پیشرفت در ابعاد مختلف آن 5- شناخت ابعاد فردی سبک زندگی و برنامه ریزی ابعاد مختلف آن 6- شناخت ابعاد اجتماعی سبک زندگی و برنامه ریزی ابعاد مختلف آن 7- آسیب شناسی حوزه های مختلف سبک زندگی 8- تدوین سرفصل های مناسب آموزشی و فرهنگی سبک زندگی 9- اسلامی سازی و بومی سازی مولفه های سبک زندگی 10- تبیین مقوله "فرهنگ زندگی" 11- برنامه ریزی جهت تحقق بن مایه های فرهنگ زندگی 12- تبیین فرهنگ زندگی بر اساس ایمان و اعتقاد 13- تبیین ایدئولوژی سبک زندگی و مبارزه با "ایدئولوژی زدایی" 14- پرهیز از تقلید 15- تبیین الگوی انسان سازی براساس الگوی انسان با ایمان و عابد 16- تبیین الگوی سلوک عملی در اجتماع 17- حفظ بن مایه های فرهنگی و هویتی و خط و زبان 18- استفاده از عامل و ابزار هنری برای ترویج فرهنگ و هویت ایرانی اسلامی 19- پرهیز از سطحی نگری، ظاهر گرایی و تاجر 20- پرهیز از سکولاریزم آشکار و پنهان در برنامه ها و شعارها 21- استفاده از قدرت و ظرفیت فرهنگی انقلاب اسلامی

ه) تقویت مسجد به عنوان پایگاه مقبول اجتماعی

برای ایجاد و گسترش و همگانی کردن تمدن نوین اسلامی در جوامع اسلامی لازم است به این پایگاه مهم توجه کافی مبذول گردد. در همه کشورهای اسلامی نهادی به چشم میخورد که قدرت قادر به دسترسی آن نیست و آن نهاد مسجد است. مسجد به واسطه ارتباط مستقیم میان ارتباط گران و مخاطبان، روابط چهره به چهره و دریافت بازخوردهای فوری و تاثیرات عاطفی به عنوان نقطه اتکا و مرکز ثقل سازمان جامعه به ایفای نقش میپردازد و میتواند بنیان های اساسی یک تمدن نوین اسلامی را پایه ریزی کند. (طوفانی، 1392). مقام معظم رهبری نیز مسجد را منشا آثار بزرگ و نهضت ها و حرکت های بزرگ دانسته و میفرمایند: "مسجد، نه فقط در زمان ما و نه فقط در کشور عزیز اسلامی ما، بلکه در نقاط مختلف عالم و در طول تاریخ، منشأ آثار بزرگ و نهضت ها و حرکت های اسلامی بزرگی شده است." (بیانات مقام معظم رهبری، 19/10/75). هم چنین مساجد را کانون حرکت های انقلابی و تبلیغی و فرهنگی میدانند و میفرمایند "در همه ی مراحل این تاریخ پرافتخار، مساجد همیشه پایگاه دینداری و حرکت مردم در جهت دین بوده است. انقلاب از مساجد شروع شد؛ امروز هم در هنگامی که حرکت و بسیج مردم مطرح میشود - چه سیاسی و چه نظامی - باز مساجد کانونند ولی مسجد، به طور کلی به عنوان يك پایگاه، دین و عبودیت، پایگاه معرفت، میتواند برای جوامع اسلامی منشاء و سرآغاز حرکات بزرگ و برکات ماندگار باشد" (بیانات مقام معظم رهبری، 14/12/70). هم چنین ایشان اقبال مردم به مساجد را فرصتی جهت انجام کارهای تبلیغی بزرگ و هسته ای جهت تعلیم و تربیت و روشنگری میدانند. معظم له در ادامه میفرمایند "، یکی از علل پیروزی انقلاب و سهولت این پیروزی این بود که مردم به مساجد اقبال پیدا کردند، جوان ها مساجد را پر کردند، علمای اعلام مساجد را به عنوان يك مرکزی برای تعلیم، برای تربیت، برای روشنگری افکار و

اذهان مورد استفاده فرار دادند؛ و مسجد شد مرکزی برای حرکت، برای آگاهی، برای نهضت، برای افشای اسرار زمامداران فاسد و خود فروخته رژیم طاغوت" (بیانات مقام معظم رهبری، 19/10/75)

به کارگیری ابزارهای تبلیغی جهت ظرفیت سازی تمدن اسلامی

از نظر مقام معظم رهبری تبلیغ دارای سه رکن است: منشأ تبلیغ، هدف تبلیغ و ابزار و شیوه های تبلیغ. ایشان منشأ تبلیغ را فکر، اندیشه، خردمندی، اخلاص و معنویت میدانند و این که تبلیغ از یک منبع نورانی سرچشمه بگیرد. ایشان میفرمایند: "اگر این تبلیغ از روی هوای نفس، انگیزه های ناسالم و بی اعتنائی به اصل کار شد، تأثیر آن هم تأثیر آن سرچشمه فیضی نخواهد بود که از یک منشأ عزیز و پُر بار حقیقی سرچشمه میگیرد. منشأ باید هم فکر و اندیشه و مطالعه و تأمل و تدبیر باشد و هم اخلاص و نصح و علاقه به مخاطب که برای او تبلیغ میکنیم". ایشان هدف تبلیغ را عبودیت دانسته و البته معتقدند که این عبودیت عرصه فردی، سیاسی و اجتماعی را در بر میگیرد. به فرموده ایشان "هدف، کشاندن مردم به عبودیت است؛ منتها عبودیت منطقه وسیعی در زندگی انسان دارد و آن منطقه به عمل شخصی منحصر نیست" (بیانات مقام معظم رهبری، 3/10/76). ایشان روی روشها تأکید کرده و میفرمایند: "روشها خیلی مهم" است. در همین آیه مبارکه «ادع الی سبیل ربک بالحکمة»، روش را بیان فرموده است؛ سخن حکمت آمیز، یعنی سخن محکم، غیرمشتبه، غیرموهون و غیر ضعیف که همان حکمت است. «بالحکمة والموعظة الحسنة و جادلهم بالتي هي احسن». به دلیل همین نگاه گسترده ایشان در این زمینه، شاخصه تبلیغات و ابزارهای تبلیغاتی و نقش موثر آن در تبیین سبک زندگی، فرهنگ سازی، امید و تبیین آینده، این مقال ابزار تبلیغی را به عنوان یکی از شاخصه های ظرفیت سازی تمدن اسلامی معرفی میکند.

ح) شناخت ظرفیت های فرهنگ تشیع در تمدن سازی

فرهنگ پیشرو تشیع به عنوان عامل بسترساز در پیروزی انقلاب اسلامی در مرحله تمدن سازی هم از قابلیت بسیاری برخوردار است. این فرهنگ به لحاظ ارائه عناصر تمدن ساز، انگیزه بخش و غایت آفرین، میتواند نقش راهگشایی در خلق تمدن نوین اسلامی ایفا کند. دولت های اسلامی در قرون گذشته هرچند نتوانستند به سطح تمدن سازی اصیل اسلامی نائل شوند، ولی بهره گیری هرچند اندک از ظرفیت های فرهنگی و سیاسی تشیع، بستری را برای توسعه و پیشرفت در عرصه های هنری، اقتصادی، علمی و فرهنگی فراهم نمود. چنانچه مورخان و مستشرقان از این دوره به نام های "عصر شکوهمند اسلامی" و "رنسانس اسلامی" یاد کرده اند. (کرمر، 1375، ص 34). فرهنگ و آموزه های تشیع یک فرهنگ پیشرو است و نه منفعل و پس رو که عناصر آن به این قرار است: 1- جهت دهی و تحقق آرمان شهر 2- پویایی و انگیزه بخشی و 3- وجود عناصر تمدن

ساز در پیکره آن. علامه جوادی آملی این ظرفیت تمدن ساز را به زیبایی تشریح نموده اند: "منظومه ولایی تشیع سازواره ای منسجم از نظامات فرهنگی، حقوقی و سیاسی و توابع هر یک از این هاست که ارکان اصلی نظام تمدنی را شکل میدهد که هر یک هماهنگ و همسو با سایر اجزای نظام و البته با کارکردهای خاص خود زمینه را برای برپایی تمدنی کمال یافته که بر دو اصل "توحید و لوازم آن" و "عدالت و توابع آن" استوار است، فراهم میآورد" (جوادی آملی، 1388، ص 88). از عناصر فرهنگی تشیع در بعد تمدن سازی میتوان به "فرهنگ بسیج سازی" اشاره نمود. زیرا از ویژگیهای بارز فرهنگهای مولد و تمدن ساز، توان بسیج تودههای مردمی در جهت آرمان مشترک و به کارگیری آنها در ساختن نظام نوین اجتماعی است. علاوه بر بسیج سازی از دیگر ظرفیتهای تشیع میتوان به عناصری هم چون رهبری عالمانه، عقلانیت، شریعت محوری، تحقق جامعه آرمانی در قالب فرهنگ مهدویت و انتظار، پویایی بخشی و خرد ورزی هم اشاره نمود که قبلاً در بخش مجزایی هر کدام در قالب شاخصه های تمدن نوین اسلامی مورد بحث و بررسی قرار گرفت.

6- لزوم آینده نگری و ترسیم چشم انداز برای حوزه ها

مقام معظم رهبری با نگاه به افق آینده و رشد و پیشرفت ناشی از دانش و تکنولوژی در همه جوامع تنها راه بقا و ماندگاری حوزه را آینده نگری و برنامه ریزی درست مدیران و صاحب نظران دانسته و میفرمایند "امروز را نگاه کنید. فردایی وجود دارد، این فردا چگونه است؟ اگر امروز ارکان حوزه یعنی مدیران، صاحب نظران، اساتید، برجستگان همت بکنند، درست فکر کنند و برنامه ریزی کنند، حوزه بیست سال دیگر از لحاظ سطح و عمق و عرض و طول و توسعه ی نفوس، از حالا به مراتب بهتر خواهد بود. اگر این آینده نگری امروز در حوزه ی قم انجام نگیرد و به وضع موجود راضی باشیم؛ فردا حوزه ای رو به انحطاط خواهیم داشت. باید این فکر را در حوزه نهادینه کنید. هم مدیران حوزه، هم شورای عالی حوزه، هم بزرگان حوزه، هم حضرات مراجع باید به فکر حوزه در سی سال آینده باشیم. دنیائی که احتمالاً هیچ شباهتی با امروز ندارد؛ از لحاظ امکان اثرگذاری، تسخیر دل ها، تسخیر سرزمین ها. حوزه ی علمیه میخواهد عقب بماند؟ سی سال آینده را به همین قیاس کنید؛ مدیران حوزه، فضای حوزه، صاحب نظران حوزه باید همتشان این باشد. بنابراین در شیوه ی آموزش، پژوهش، کتب درسد؛ تحول میخواهد...". (بیانات مقام معظم رهبری، 8/9/86). همان طور که قبلاً اشاره شد حوزه علمیه به عنوان یکی از متولیان جدی عرصه فرهنگی در کشور نیاز جدی به ترسیم چشم انداز فرهنگی و در حوزه مسائل فرهنگی دارد. مقام معظم رهبری نظریه پردازی در زمینه تدوین سیاست های فرهنگی را وظیفه حوزه و روحانیت میدانند و در این زمینه

میفرمایند: "نظریه پردازی سیاسی و نظریه پردازی در همه‌ی جریانهای اداره‌ی يك ملت و يك کشور در نظام اسلامی به عهده‌ی علمای دین است. آن کسانی میتوانند در باب نظام اقتصادی، در باب مدیریت، در باب مسائل جنگ و صلح، در باب مسائل تربیتی و مسائل فراوان دیگر نظر اسلام را ارائه بدهند که متخصص دینی باشند؛ اگر علمای دین این کار را نکردند، نظریه‌های غربی، ن‌غیردینی و مادی جای آنها را پر خواهد کرد. هیچ نظامی، هیچ مجموعه‌ای در خلأ نمی‌تواند مدیریت کند؛ يك نظام مدیریتی، اقتصادی و سیاسی دیگری که ساخته و پرداخته‌ی اذهان مادی است، می‌آید جایگزین میشود؛ وقتی اینها رانج شد، مدیران بر اساس آنها تربیت میشوند؛ همین مدیران می‌آیند در رأس دانشگاه، در رأس اقتصاد کشور، در رأس مسائل سیاسی داخلی، خارجی، امنیت، غیره و غیره قرار میگیرند. حوزه‌های علمیه و علمای دین پشتوانه‌هایی هستند که موظفند نظریات اسلامی را در این زمینه از متون الهی بیرون بکشند... برای برنامه‌ریزی، برای زمینه‌سازی‌های گوناگون. پس نظام اسلامی پشتوانه‌اش علمای دین و علمای صاحب‌نظر و نظریات اسلامی است" (بیانات مقام معظم رهبری، 29/7/89). مقام معظم رهبری در سال 1379 نیز در جمع روحانیون و فضایی حوزه علمیه قم در پاسخ به این که نقش آفرینان تمدن اسلامی چه کسانی هستند، علمای دین و حوزه‌های علمیه را مهم‌ترین نقش آفرینان تمدن اسلامی دانسته و میفرمایند "بدون شک مدیران جامعه و آحاد مردم جزء نقش آفرینانند، اما نقش علمای دین یک نقش یگانه است. مدیران جامعه هم برای این که بتوانند دست نقش آفرینی کنند، به علما احتیاج دارند. نقش آفرینی را به علمای دین منحصر نمی‌کنیم، اما جایگاه نقش آفرینی علمای دین را از همه جایگاه‌های دیگر برجسته‌تر میبینیم. به این دلیل روشن که در این راه، اندیشه دینی و ایمان دینی برای انسان‌ها لازم است. تولید فکر اسلامی برای این راه ضروری و لازم است و اگر علمای دین سر صحنه نباشند، دیگری نمی‌تواند این کار را انجام دهد" (بیانات مقام معظم رهبری، 29/7/89).

7- ارتباط چشم انداز فرهنگی حوزه‌ها با شاخصه‌های تمدن نوین اسلامی

با مقایسه این مباحث در حوزه وظایف روحانیت و شاخصه‌های تمدن نوین اسلامی و با نظر به اشاره صریح مقام معظم رهبری به نقش حوزه‌ها در تمدن‌سازی و نیز لزوم ترسیم چشم انداز برای حوزه‌های علمیه نتیجه‌گیری میشود که حوزه‌های علمیه در ترسیم چشم انداز فرهنگی خود با یستی کاملاً شاخصه‌های فرهنگی را شناسایی کرده و مولفه‌های چشم اندازی خود را براساس مولفه‌ها و شاخصه‌های تمدن نوین اسلامی طراحی نمایند. از آنجا که چشم انداز هر سازمان بر اساس شناخت نقطه‌ای که در آن ایستاده ایم و نقطه‌ای که میخواهیم به آن برسیم برنامه‌ریزی میشود و طبیعی است که ایده آل حرکت و آینده مطلوب در نظام اسلامی همان تشکیل تمدن نوین اسلامی و رسیدن به مولفه‌ها و شاخصه‌های آن در سطح آرمانی است. این مقاله با بررسی دقیق شاخصه‌ها به این نتیجه رسیده که کلیه شاخصه‌های تمدن نوین اسلامی در 5 بخش 1- نظریه

پردازی و تدوین سیاست‌های فرهنگی 2- اجرای قوانین و سیاست‌های فرهنگی 3- تربیت نیروی انسانی 4- برنامه های تبلیغاتی و 5- روابط بین الملل و تعامل با سایر ملل قابل دسته بندی است.

1- سطح نظریه پردازی و تدوین سیاست های فرهنگی

نظریه پردازی و تدوین قوانین چه در بخش فقهی و چه فرهنگ سازی از وظایف اصلی حوزه های علمیه است. در این مجموعه، می توان ده شاخص مولفه تمدن نوین اسلامی را به عنوان زیرمجموعه های این بخش قرارداد. در بخش استخراج شاخص های فرهنگی از سخنان مقام معظم رهبری ما در این بخش به شاخصهای زیر رسیدیم: 1- اجتهاد پویا 2- ایجاد احساس هویت و خودباوری 3- تبیین مبانی نظری و فلسفی در زمینه سبک زندگی 4- محوریت عقل و خردورزی 5- محوریت توحیدگرایی 6- تقویت هویت ایران-اسلامی 7- تقویت حس کرامت 8- ترویج فرهنگ امریه معروف و نهی از منکر 9- تغییر نگرش به نقش خانواده 10- نوآوری و پرهیز از تقلید

2- سطح اجرای قوانین و سیاست های فرهنگی

بعد از نظریه پردازی و اجرای قوانین ، نوبت به سیاست‌های اجرایی در بخش قوانین و سیاست های فرهنگی میرسد که چشم انداز فرهنگی باید در این بخش نیز برنامه و سیاستگذاری داشته باشد. در این مجموعه ، میتوان شش شاخص مولفه تمدن نوین اسلامی را به عنوان زیرمجموعه های این بخش قرارداد.

3- تربیت نیروی انسانی

بعد از اجرای قوانین و سیاست های فرهنگی ، نوبت به تربیت نیروی انسانی چه در بخش مدیریت و چه تربیت طلاب و تربیت نیروی انسانی در جامعه میرسد که چشم انداز فرهنگی باید در این بخش نیز برنامه و سیاست گذاری داشته باشد. در این مجموعه ، میتوان چهار شاخص مؤلفه تمدن نوین اسلامی را به عنوان زیرمجموعه های این بخش قرارداد.

3- برنامه های تبلیغاتی

بعد از بخش تربیت نیروی انسانی نوبت به تدوین و سیاستگذاری و اجرای برنامه های تبلیغاتی در حوزه میرسد که چشم انداز فرهنگی باید در این بخش نیز برنامه و سیاستگذاری داشته باشد. در این

مجموعه، می توان چهار شاخص مولفه تمدن نوین اسلامی را به عنوان زیرمجموعه های این بخش قرارداد

4- روابط بین الملل و تعامل با ملل اسلامی

حوزه های علمیه در تدوین چشم انداز فرهنگی باید در بخش بین الملل و تعامل با ملل اسلامی برای تحقق تمدن نوین اسلامی نیز برنامه و سیاستگذاری داشته باشد. در این مجموعه، میتوان چهار شاخص مولفه تمدن نوین اسلامی را به عنوان زیرمجموعه های این بخش قرارداد.

فهرست منابع:

1. ابن خلدون، عبدالرحمن، 1375، مقدمه، ترجمه محمد پروین گنابادی، چاپ هشتم، تهران، انتشارات علمی-فرهنگی
2. آدمی، ابرقویی، 1387، درآمدی بر دانشگاه تمدن ساز اسلامی، بایسته های نظری، تهران: انتشارات دفتر برنامه ریزی و مطالعات فرهنگی
3. اصفهانی، حسین بن محمد، 1415 ق، المفردات فی غریب القرآن، دمشق: دارالعلم، الدارالشامیه
4. جان احمدی، فاطمه، 1388، تاریخ فرهنگ و تمدن اسلامی، تهران: انتشارات نشر معارف
5. جعفری، علامه محمد تقی، 1373، فرهنگ پیرو، فرهنگ پیشرو، جلد 6، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی
6. جوادی آملی، عبدالحق، 1388، جامعہ در قرآن، تفسیر موضوعی قرآن، قم: اسراء
7. جهان بین، فرزاد، معینی پور، مسعود، 1393، " فرآیند تحقق تمدن نوین اسلامی از منظر آیت الله خامنه ای" مطالعات انقلاب اسلامی، س 11، ش 39، صص 29-46

8. خامنه ای، سیدعلی، بیانات مقام معظم رهبری در دیدار رئیس و اعضای مجلس خبرگان رهبری، 14/6/92،
9. _، بیانات مقام معظم رهبری در اجلاس «علما و بیداری اسلامی» در تهران 9/2/92
10. _، بیانات مقام معظم رهبری در دیدار جوانان استان خراسان شمالی 91 /23/7
11. _، بیانات مقام معظم رهبری در سالروز عید سعید مبعث 29/4/88
12. _، بیانات مقام معظم انقلاب اسلامی در جمع دانشجویان و اساتید دانشگاه صنعتی امیر کبیر 79 /9/12
13. _، بیانات مقام معظم انقلاب اسلامی در دیدار مردم شاهرود 20/8/85
14. _، بیانات مقام معظم رهبری در خطبه های نماز عید فطر 21/11/75
15. _، بیانات مقام معظم رهبری در دیدار جمعی از مداحان 11/2/92
16. _، بیانات مقام معظم رهبری خطبه های نماز جمعه تهران 14/11/90
17. _، بیانات مقام معظم انقلاب اسلامی در دیدار جمعی از کارگردانان سینما و تلویزیون 23/3/85
18. _، بیانات مقام معظم رهبری در دیدار گروه کثیری از پاسداران به مناسبت میلاد امام حسین (ع) و روز پاسدار 17/7/81
19. _، بیانات مقام معظم رهبری در دیدار فرماندهان سپاه پاسداران انقلاب اسلامی 94 /25/6
20. _، بیانات مقام معظم رهبری در دیدار عمومی بسیجی 6/1/85
21. _، بیانات مقام معظم رهبری در دیدار دانشجویان 6/5/92 □

22. _، بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با اقشار مختلف مردم در روز نیمه‌ای شعبان 27/5/87
23. _، بیانات مقام معظم رهبری در دیدار علما، طلاب و اقشار مختلف مردم شهر مقدس قم به مناسبت سالروز ۱۹ دی ماه 75 /19/10
24. _، بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با علما و روحانیون در آستانه ماه مبارک رمضان 3/10/76
25. _، بیانات مقام معظم رهبری در پایان چهارمین مجمع بزرگ فرماندهان و مسؤلان دفاتر نمایندگی ولی فقیه در سپاه 70 /27/6
26. _، بیانات مقام معظم رهبری در دیدار دانشجویان فردوسی مشهد 25/2/86
27. _، بیانات مقام معظم رهبری در دیدار جمعی از اساتید، فضلا، مبلغان و پژوهشگران حوزه های علمیه کشور 8/9/86
28. _، بیانات مقام معظم رهبری در دیدار طلاب، فضلا و اساتید حوزه علمیه قم 29/7/89
29. رجی دوانی، محمد حسین، خزاعی، علی، 1394، " تمدن نوین اسلامی اثر گذار بر ساخت درونی استحکام نظام جمهوری اسلامی ایران" مجموعه مقالات همایش ملی تمدن نوین اسلامی، دانشگاه شاهد، 16 مهر 94.
30. سپهری، محمد، 1385، تمدن اسلامی در عصر امویان، تهران: نورالثقلین
31. طوقانی، ابوزر، 1392، عوامل و زمینه های شکوفایی تمدن اسلامی، تهران: بی نا
32. عمید، حسن، 1389، فرهنگ فارسی عمید، جلد اول، تهران: انتشارات اشجع
33. فوزی، یحیی و صنم زاده، محمودرضا، 1391، " تمدن اسلامی از دیدگاه امام خمینی" فصلنامه علمی-پژوهشی تاریخ و فرهنگ تمدن اسلامی، سال سوم، شماره 9

34. کرمر، جوئل، لال، 1375، احیای فرهنگی در عهد آل بویه، انسان گرایی در عصر رنسانس اسلامی، ترجمه محمدسعید حنایی کاشانی، تهران: مرکز نشر دانشگاهی
35. ملاشاهی، مریم، 1394، "اقتضائات تحقق تمدن نوین اسلامی" مجموعه مقالات همایش ملی تمدن نوین اسلامی، دانشگاه شاهد، 16 مهر 94.
36. ملکی، حسن، 1393، "اخلاق، معنویت و تمدن اسلامی"، مطالعات معرفتی در دانشگاه اسلامی، دوره 17، ش 4
37. ملایی، حسن، 1394، جایگاه و کارکرد آموزه های مهدویت و انتظار در شکل گیری تمدن نوین اسلامی از دیدگاه امام خامنه ای "پژوهش های مهدوی، سال سوم، ش 12
38. مصطفوی، حسن، 1360، التحقيق في كلمات القرآن، تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب
- ولایتی، علی اکبر، 1384، پویایی فرهنگ و تمدن اسلام و ایران، جلد 1، تهران: وزارت امور خارجه، چاپ سوم

[1]. طلبه پایه دو حوزه علمیه خدیجه کبری(س) و کارشناس ارشد مدیریت فرهنگی، تابستان 96